

У 100-ліття з дня народження Василя Гренджі-Донського

КРИВАВА КАЗКА

Микола Вегеш, Василь Пилипчинець
снт. Міжгір'я, Закарпаття

"Криваву казку знаю я
і розкажу її..."

В. Гренджа-Донський

У 20-30-х роках ім'я цього поета, названого в народі "карпатським соловейком", було широко відоме на Закарпатті, його твори друкували практично всі газети й журнали і не тільки в краю. Мова йде про видатного українського письменника і громадського діяча Василя Гренджу-Донського (1897-1974). Однак достатньо було, щоб він очолив редакцію волошинівської газети "Нова свобода", як вся його творча спадщина була фактично заборонена. Останнім часом з'явилися окремі публікації про життєвий шлях цього видатного письменника. Проте для масового читача він поки що залишається мало відомим. Його твори краще знають за кордоном, ніж на Батьківщині. Перебуваючи в мадярському концтаборі у березні 1939 року, В. Гренджа-Донський написав: "Вірю, що мій народ мене так скоро не забуде". Не має права допустити, щоб це трапилось, бо Гренджа-Донський — наша слава і наша совість.

15-го березня 1939 року редактор урядової газети "Нова свобода" Василь Гренджа-Донський працював допізна, необхідно було підготувати матері-

яли засідань Сейму Карпатської України. Незважаючи на велике навантаження, встав раненько. Обстановка в Хусті 16-го березня була нервозною, навіть панічною. Всі кудись бігли, вулиці переповнені народом. Від друзів дізнався, що угорці захоплюють міста, президент Августин Волошин терміново виїхав, а позиція Німеччини щодо вторгнення мадярів невідома. Разом з Ю. Браццяком і М. Долинаєм, міністрами Карпатської України, які їхали автом в сторону на Тячів, вїхали в містечко і відразу помітили розвішані в місті угорські прапори. Через кількесот метрів машину зупинили. Підійшов чеський солдат і наказав вийти. На протест Браццяка, що вони є представниками суверенної держави, заявив, що ніякої української влади не визнає. Гренджу-Донського і його побратимів заарештували. Найгіршим було те, що їх передали в руки угорських терористів і вже 21 березня повели на допит.

Гренджа-Донський був добре відомий на Закарпатті як полум'яний борець за незалежність свого народу. Угорці швидко зрозуміли, хто потрапив до їх рук. Перебуваючи в тячівській тюрмі, поет дізнався від новоприбулих про звірства, які чинять окупанти на його рідній землі. Не сумніваючись у тому, що і йому не минути катувань, а врешті-решт і розстрілу, вирішив написати і передати рідним останнього листа. Звертаючись до своєї доньки, Гренджа-Донський писав: "Найдорожча дитино моя! Не плач за своїм батьком, а носи голову гордо, високо. Твій батько не злодій, не грабіжник, але постраждав за велику, святу ідею, за визволення свого народу... Я ціле своє життя при-

Василь Гренджа-Донський (1897-1974).
Рисунок Я. Оленюка, у кн. "Твори В. Г-Д", Ужгород, 1991 рік

святив нашому народові, не раз покривдив і вас — свою сім'ю, але вірив, що ви всі перейняті тією святою ідеєю, що й я. Почавши від маленької дитини, я старався зацепити в тобі любов до свого народу, а велику ненависть до наших ворогів... Ти вже знаєш про Україну, знаєш ті наші милозвучні пісні, що вічно житимуть. Добре знаєш, за що вмирали наші батьки, за що боролось наше славне Закарпаття і за що боролась наша молодь. Тому ти зрозумієш, за що згинув і твій батько... Зірочко моя люба, єдина! Написав я колись тобі: "Хоч би і чорною була твого життя сторінка, ніколи, доню, не забудь, що ти є українка!" Врий собі ці рядки в пам'ять і ніколи не забудь. Хай твоє серце кипить ненавистю до тих гнобилелів нашого народу, що брудною ногою вступили на нашу святу землю і чоботом здавили нашу вимріяну волю".

Чорна коса смерті обминула волелюбного письменника. Йому ще доведеться витерпіти страшні муки, коли фізичні знущання будуть чергуватися з моральними образами.

Перебування в тячівській тюрмі супроводжувалось численними допитами. Один з них 4-го квітня тривав від 13 до 21 години. Так пройшов місяць. А 15 квітня наказали приготувати речі і вийти з камери. Спочатку промайнула думка, що його звільнять, але через деякий час марні сподівання розсіялись, як солодкий сон. "Пов'язано нас так, що Ревай подав ліву руку, я подав праву, положив на руку Ревая, жандарм сильно зв'язав ланцюгом, відтак на наші руки наложив руку Маркуш, далі Тарканій, і нас

чотирьох зв'язано настільки, що нам руки посиніли, ще й лодкою замкнено... Так ма перевезти нас до Кривої."

Поет ще не знав, що в Кривій був щойно організований концтабір і що саме там доведеться перенести пекельні муки. Знущання почалися, тільки вони вступили на територію табору: "Відтак наказав нам сісти, але так, щоб ряди були неначе за лінією, наштапованою вздовж і впоперек. Намусіли сидіти з витягненими шиями і з підложеними під себе ногами "по-турецьки". Гвернутись до сусіда або розміляти було суворо заборонено. Хто нагнувся взад чи впер, порушив лінію, до того жандарми підійшли і вдарили рушницями, в ліпшому випадку в груди, як не просто в зуби, або кинули чоботом у бороду. Після п'яти днів перебування в Кривій нас так вимучило отаке звичке сидіння і побої, що всі виглядали наче мерці."

Настали такі хвилини, коли ув'язнені бажали собі смерті. Але, мабуть, сама доля бажала їм вижити, щоб вони змогли розповісти нащадкам про пекельне життя. Не випадково, що пописав сотні віршів, в яких зображувалися злочини мадярів.

19-го квітня Гренджа-Донський був переведений до концтабору Варюлапош, який був створений на території фільварку Дежефія поблизу Ніредьвизи. Умови тут були надзвичайно важкими.

Ув'язнених постійно виводили на добит, весь час доносились крики й зойки, нерідко людей приносили до камер нежитими. Саме тоді, в

(Продовження на ст.

КРИВАВА КАЗКА

(Продовження із ст. 5)

ристуючись шифром, про який знав тільки він і один з його товаришів, ослаблений поет написав:

*"Биття, тяжкі побої, муки
приймає, мої брати...
Не люди це, але гадюки,
Кати, прокляті кати!"*

Знуцання і муки не приглушили бунтівський дух В. Гренджа-Донського. Цікавий факт наводить у своїх споминах Юліян Химинець. "Одного дня, — пише він, — під час обідньої перерви прийшов до нас мадярський генерал, ставши здалека від нас запитав: "Чи маєте якусь скаргу?" На це раптом устав письменник Василь Гренджа-Донський, зробив кілька кроків до дверей, а потім почав голосно генералові говорити. Той з незадоволенням слухав його. Виявилось, що письменник виступив в обороні катованих. Він сказав мадярові, що дивно йому, як у державі, котра претендує на культурність в Європі, можуть діятися подібні речі, такі як катування невинних людей, які лише виконували директиви свого легально, визнаного всіма державами Європи уряду, що цих людей б'ють і катують.

Як і слід було чекати, вже наступного дня Гренджу-Донського викликали на допит:

"Боліло тебе тоді, коли ми інших били? — запитали мене." — пише поет у спогадах. — "Та правда, що боліло, це ж мої брати. — Так?! — обурился бандит, — то нехай тебе болить тепер! — Відступивши, розігнався і так мене копнув чоботом у шлунок, що я летів до другого кута, перевернувшись кілька разів..."

Перебуваючи в таборі, поет напружено працював. Він писав історію Карпатської Украї-

ни. Без перебільшення можна вважати його першим істориком. У травні 1939 року Гренджа-Донський писав: "Тяжко згадати про всі тих тих людей і про ті муки, які щасне українське населення ретерпіло. Коли б я був на волю і мав свободу руху, можна б писати цілі томи про мук страхиття... Але й на те приїшов час..."

Коли такий час настав, Гренджа-Донський написав унікальну працю-щоденник "Щастя й горе Карпатської України".

В липні 1939 року, після звільнення з концтабору в рюлапоші та переїзду до Хуста, окружний військовий чальник м. Хуста Голлоді писав посвідчення, згідно з яким "В. Гренджа-Донський редактор, роджений греко-толик, жонатий, хустський мешканець", ставився під певний нагляд. Пояснював це так: "Поведінка названої загрожує порядку внутрішнього спокою і публічній безпеці країни."

На початку серпня Гренджа-Донський нелегально перейшов кордон Словаччини. Судиння по муках славного закарпатського поета закінчило "Я на волі!... Словаччино, я ба Словаччино, в тобі я поважаюсь, як вільний птах! Ти стала моєю другою Батьківщиною, за що я вдячний тобі на все життя!"

У Словаччині поет жив останні дні свого життя. За всі ці роки думав про рідний рід з вірою, що колись там стане він вільним:

*"Але я вірю, що колись
Окови він пірве,
На своїй прадідній землі
Свобідно заживе."*

**"Америка" — форум
Вашої думки!**